

Kuidas ühildada lisandit

Sirje Mäearu

eesti keele instituudi vanemkeelekorraldaja

Eesti keele instituudi keelenõuandjatele esitatud küsimuste hulgas on suur hulk neid, mis puudutavad lisandi ühildumist. Ühildumine on selline alistus, mille puhul põhja grammatiline tähendus või grammatiline vorm määrab laiendi sama tüüpi grammatilise vormi. Lisand on nimisõnaline täiend, mis tähistab sedasama mis põhigi, kuid teise mõiste kaudu. Tavaliselt on lauses põhjaks mahult kitsamat mõistet (liigimõistet) märkiv sõna ja lisandiks laiemat mõistet (soomõistet) väljendav sõna. Lisand võib paikneda põhja ees (eeslisand) või järel (järellisand). Lisanditarindit seob ülejäänud lausega põhja kääne. Kui lisanditarind koosneb muudetavast ja muutumatust elemendist, on muudetav element põhi ja muutumatu element lisand, vrd nt *tabelist* (põhi) 3 (lisand) ja *tabel* (lisand) 3-*st* (põhi). Lihtsuse mõttes nimetatakse mõlemal juhul tavaliselt lisandiks eesosa (*tabel*) ja põhjaks järelosa (3).

Keeletarvitajatele tundub kõige raskem olevat eeslisandi ühildamine, rohkesti küsimusi on andnud lisanditarindis osalevad isiku-, asutuse- ja tootenimed, pealkirjad ning numbrid. Seda arvestades on ka allolev ülevaade tehtud.¹

¹ Pikemalt Sirje Mäearu, Ühildumisjuttu. – Õiguskeel 2010, 2. Lisandi ühildumine, lk 3–8, https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/sirje_maearu_uhildumisjuttu.pdf. Lisandi kohta vt ka Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn, 2019; Eesti keele süntaks. Eesti keele varamu III. Tartu, 2017; Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn, 2007, <http://www.eki.ee/books/ekk09>; Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Tallinn, 1993. Lisandi komastamise kohta vt Argo Mund, Maire Raadik, Komaga ja komata. – Keelenõuanne soovitab 4. Tallinn, 2008, <http://keeleabi.eki.ee/pdf/147.pdf>.

Isikunimed

Ees- ja perekonnanime ühendi korral on perekonnanime ees paiknev eesnimi eeslisand ega ühildu oma põhjaga (perekonnanimega). Käänatakse perekonnanime: Malle Harjakat, Ants Põldeotsale. Pöördjärjestuse korral on eesnimi järellisandiks ja eraldatakse perekonnanimest komaga: Kuulberg, Mart; Lill, Anita. Sellise malli kasutust võib näha bürokraatiakeeles: Kuulberg Mardile → Mart Kuulbergile, Lill Anita → Anita Lillele. Niisugust vormistust võiks kasutada üksnes nimeloendites, ehkki perekonnanimedega järgi on võimalik järjestada ka siis, kui eesnimi eelneb perekonnanimele: Taimi Tuula, Hannes Üksi.

Kui nimele järgneb lisanimi, järgarv või eri põlvkondi märkiv sõna (*vanem, noorem, seenior, juunior*), tuleb kääntada neid, nimi ise jääb muutumatuks: Hispaania kuningale Juan Carlos Esimesele, Elizabeth II-le, Peeter Suurest, Alexandre Dumas vanemast, Hendrik Toompere juunioril. Erandiks on piiblinimi Jeesus Kristus. Kiriku pruugi järgi kääntatakse mõlemat nime: usun Jeesusesse Kristusesse, Jumala poja Jeesuse Kristuse. Üldreeglit arvestades saaks esimese nime ka ühildamata jätta: Jeesus Kristuse. Analoogne on Issand Jumal (*issand jumal*), mille puhul on levinum ühildamine: tänu Issandale Jumalale (*issandale jumalale*).

Millal on perekonnanimi ainsuses, millal mitmuses?

Perekonnanime puhul võib mõnikord olla probleemiks selle arv: kas panna nimi ainsusse või mitmusesse? Kui perekonnanime ees paikneb mitu eesnimelisandit, on perekonnanimi ainsuses, sest korduva põhja ärajätmine ei muuda põhja mitmuslikuks: Mart Helme ja Martin Helme = Mart ja Martin Helme.

Mitme ainsusliku üldnimelise lisandi korral võib perekonnanimi olla nii ainsuses kui ka mitmuses: härja ja proua Tamm ~ Tammed, isa ja tütar Maripuu ~ Maripuud. Mitmusliku üldnimelise lisandi korral on perekonnanimi mitmuses: yennad Petersonid. Kui mitmuslik lisand laiendab mitme eesnimelisandiga perekonnanime, on perekonnanimi ainsuses: kaksikõed Riina ja Tiina Vaher (vrd kaksikõed Vaherid).

Kui lisandiks on mitmusliku sisuga üldnimi (*perekond, abielupaar jne*), saab perekonnanimi olla nii ainsuses kui ka mitmuses: abielupaar Viisimäe ~ Viisimäed, perekond Lepp ~ Lepad. Sama kehtib ka siis, kui perekonnanimi tõstetakse üldnime ette. Sel juhul tuleb perekonnanimi

panna omastavasse käändesse: *Viisimäe ~ Viisimäede abielupaar, Lepa ~ Leppade perekond*.

Eestipärane ei ole mall, kus mitmusliku sisuga sõna laiendab ees- ja perekonnanime ühendit: *Lp perekond Pille Saare → Lp perekond Saare ~ Lp Pille Saare perekonnaga*. Samuti ei sobi eesti keeles kasutada isiku täisnime või ametinimetust selle isiku abikaasa puhul, lisades sõna *proua* (või *härra*): *proua president² Helle Meri → proua Helle Meri*. Võõrapärane on ka mall *härra ja proua Mart Kask*, selle asemel võiks öelda *härra Mart Kask abikaasaga, härra ja proua Kask ~ Kased*.

Isikunime peab alati käänama

Kui isikunime kasutatakse koos üldnimelise lisandiga, peab nime alati käänama: *ministrile Urmas Reinsalu → minister Urmas Reinsalule, tootekategooria juhile Ene Sepp → tootekategooria juhile Ene Sepale, Marko Mets abikaasaga Krista Mets → Marko Mets abikaasa Krista Metsaga ~ Marko Mets abikaasa Kristaga*.

Isikunime laiendava lisandi³ ühildamine on keeletarvitajale raske, sest arvestada tuleb mitme teguriga. Alati ühilduvad oma põhjaga

- 1) täiendiga lisandid: *sajandi väravavahi Lev Jašini, tuntud võimlemistreeneri Anna Kozlova sõnul, suur tänu Kohila valla sotsiaalnõunikule Heigo Maasalule;*
- 2) mitmuslikud lisandid: *vendade Johansonide ballaadid, õdedest Maasikutest;*
- 3) rinnastatud lisandid: *endist linnapead, praegust esimeest Jaak Kaske.*

Neljas viimases käändes (rajav, olev, ilmaütlev, kaasaütlev) on ühildumine osaline, lisand ühildub vaid arvus, jäädes alati omastavasse: *OÜ juhatuse liikme Juri Gagariniga*.

² *Proua president* on naispresident, nt soomlastel oli Tarja Halonen, eestlastel on Kersti Kaljulaid.

³ Alati ühildub oma põhjaga kohanime laiendav lisand: *juhtis tähelepanu eesistujariigi Rootsi prioriteetidele, emakest Venemaad, elan pealinnas Manilas, võõrustajamaale Eestile, kirjanduslinnas Tartus, kohtume kuurortlinnas Jürmalas.*

Ainsuslik täiendita lisand

Ainsuslik täiendita lisand saab jääda põhjaga erandlikult ühildumata. Laiendamata lisandiks on sageli kõnetlussõna või sellena talitlev ametit, auastet, teaduskraadi, tiitlit, sugulusvahekorda vms väljendav sõna (või lühend): *kodanik Jüri Metsale, linnapea Taavi Aasale, pühendatud metropoliit Korneliusele, tegevjuht Ene Petersoni, neitsi Maarjale (aga kõige pühamale neitsile Maarjale), FIE Kalle Kasele.*

Ainsuslik täiendita lisand ühildub oma põhjaga, kui ta on:

- 1) *ne-, lane-, line-liiteline: kohtualusel Augil, ajuteadlase Jaan Aru sõnul, töolisest Metsast.* Ühilduma kaldub ka *ja-liiteline lisand: osakonnajuhatajal Tõnis Kasel, välja mõista kostjalt Anu Karult;*
- 2) *sisult tähtis ja esile tõstetud: kaastunne tütre Veroonika surma puhul.*

Mitme ainsusliku põhja puhul on lisand mitmuses: *auküalalisteks on presidendid Kersti Kaljulaid ja Sauli Niinistö (= president Kersti Kaljulaid ja president Sauli Niinistö) ning peaministrid Jüri Ratas ja Juha Sipilä (= peaminister Jüri Ratas ja peaminister Juha Sipilä).* Vrd Eesti ja Soome president.

Mitu lisandit

Kui põhja ees on mitu lisandit, ühilduvad need põhjaga juhul, kui kuuluvad rindühendisse: *sündis tislari ja põllumehe Jaan Kase pojana, teenetemärkide omanikke, filmiarhiivi töötajaid Reinupit ja Toomingat.*

Rindühendisse ei kuulu kõnetlussõnana talitlev lisand, mis ei ühildu oma põhjaga: *Tartu poistekoori asutajast dirigent Uno Uigast.* Kui põhja laiendab mitu seda laadi lisandit, ühildub põhjaga sellest kaugemal olev lisand: *auliikmele akadeemik Lippmaale, rektori professor Ivari Ilja ametiraha üleandmine.*

Asutusenimed

Asutuse-, ettevõtte- ja organisatsiooninimede puhul muutub harilikult lisand (sh tüübinimetuse lühend), olgu see täiendiga: *Oper sõlmis lepingu Hiina jalgpalliklubiga Shanghai Shenhua, Saku lasteaial Päikesekild, poliitikauuringute keskusega Praxis;* või täiendita: *kinos Kosmos, spordiseltsiga Kalev, telejaamal Kanal 2, restoranis Moon, ansambliga Rondellus, AS-ile⁴ Elektrivõrgud.* Sama moodi toimitakse mitme lisandi korral:

⁴ Suurtähtlühendit saab käänta nii sidekriipsuga kui ka ilma: *AS-ile = ASile, MTÜ-d = MTÜd.*

kinnistu kaasomanikule aktsiaseltsile Lasref, lepiti kokku tarkvaraarendaja aktsiaseltsiga Siemens.

Kui nime kuju võimaldab käänamist, saab täiendada lisandi korral lisandi asemel muuta nime: kino Kosmoses, spordiselts Kaleviga, restoran Moonis, ansambel Rondellusega. Samuti on sel juhul võimalik (ja eesti-pärasem) mall, kus omastavas käändes nimi eelneb liigisõnale: Kosmose kinos, Kalevi spordiseltsiga, Mooni restoranis, Rondelluse ansambliga. Soovi korral saab lisandi ära jätta ja käänata nime: Kosmoses, Kaleviga, Kanal 2-l, Moonis, Elektrivõrkudelt.

Rindühendist nime korral tuleb käänata kõiki selle liikmeid: MTÜ Maria ja Lapsed käändub MTÜ-le Maria ja Lapsed või (MTÜ) Mariale ja Lastele, kuid mitte (MTÜ) Maria ja Lastele. Lihtsam oleks sellistel juhtudel lisandi muutmine: MTÜ-le Maria ja Lapsed.⁵

Lisandi muutmist tuleks eelistada ka siis, kui tahetakse näidata nime algkuju või kui nime kuju ei võimalda käänamist: AS-il Viimsi Vesi (vrd AS Viimsi Veel), OÜ-le Kõik Puidust, MTÜ-d Kell Kümme. Kui mõnel nimel või tüübinimetuse lühendil langevad nimetava ja omastava vorm kokku, võiks eelistada vormi, kust kääne selgemini välja paistab: spordiühingu Eesti Dünamo (vrd spordiühing Eesti Dünamo), kino Artise (vrd kino Artis), SA Tartu Ülikooli Kliinikumi (vrd SA Tartu Ülikooli Kliinikum).

Kui asutust nähakse kui elusolendit (millele viitavad sõnad liider, tootja jne), käänatakse peale lisandi ka nime: Lõuna-Korea suurima metallitootja Tusani mess; Eesti kohvituru liidrile Pauligile.

Muud nimed, pealkirjad ja tsitaadid

Muude nimede, nagu toote-, ürituse-, sordi-, autasu-, sõidukinimede, perioodikaväljaannete nimede, samuti pealkirjade ja tsitaatide puhul muutub lisand: sõiduautost Ford, õppekeskonnas Moodle, programmist Copernicus, rallile Peking-Pariis, auhinna Köler Prize laureaat, skulptuuri „Poisid vihmavarjuga“, tordi „Tere, kool!“ pakend, bakteril Bifidobacterium infantis, sõnal euro.

Kui nime või pealkirja kuju võimaldab, saab rakendada eesasendimalli (nimi omastavas käändes): Fordi sõiduautost, Copernicuse programmist,

⁵ Võõrkeelsete rindühendite puhul käänatakse ainult viimast sõna, sest ühend on tervikuna võõrkeelne: Hennes & Mauritz (= Hennes and Mauritz) : Hennes & Mauritzit, Duck and Dapple'ist.

„Aktuaalse kaamera“ saatest, „Tõe ja õiguse“ film. Õige ei ole jätta eesasendis olevat nime või pealkirja käänamata, st nimetavasse käändesse: *Aterforum festival* → *Aterforumi festival*, *Greenpeace'i liikumine*. Rindühendi puhul tuleb tähele panna, et omastavas käändes oleksid kõik liikmed: *Maksi & Mooritsa lihatooted*, *Pekingi-Pariisi rallilt*. Tsitaadid jäävad eesasendi korral muutumatuks ja vormistatakse liigisõnaga sidekriipsu abil kokku: *euro-sõnal*. Käändumatute nimede ja pealkirjade puhul tuleb kasutada järelasendimalli: „*Tule mere äärde!*“ fotokonkursil → *fotokonkursil*, „*Tule mere äärde!*“, *ehitusmessile* „*Eesti ehitab!*“.

Kui nime või pealkirja kuju võimaldab käänamist, saab täiendada lisandi korral lisandi asemel muuta nime või pealkirja: *Põltsamaa Tõmmut*, *Focusega*, *Köler Prize'i*, *Bifidobacterium infantis'el*, „*Aktuaalsest kaamerast!*“. Rindühendi korral tuleb käämata kõiki selle liikmeid: *vaa-tas* „*Kuulsat või kummalist!*“, *luges* *Sirbist ja Vasarast*. Lisand on vajalik käänamist mittevõimaldava nime või pealkirja puhul: „*Võta või jäta!*“ → *telemängus* „*Võta või jäta!*“, *kommikarpi Kallile*, *romaani* „*Kellele lüüakse hinge-kella!*“ *sarnane*.

Tähed, numbrid ja sümbolid

Kui põhjaks on täht, number (või arvsõna), märk, sümbol, muudetakse harilikult lisandit, olgu see täiendiga: *artikli tabelis 3*, *lepingu punktist 1*, *ilma lõhna- ja maitsetugevdita E621*; või täiendita: *vitamiinist D*, *suuruse XL*, *koensüümist Q10*, *numbrile 631 3731*, *punktis 4*, *joonisel 2*, *tabelist 3*, *lk-lt 28*, *§-s 10*. Omaette rühma moodustavad tarindid, kus viimasel kohal on aastaarv: *aastast 1994*, *aastail 2008–2013*, *Eesti parimat toiduainet 2016*.

Kui põhja kuju võimaldab käänamist, siis võib täiendada lisandi korral muuta lisandi asemel põhja: *vitamiin D-st*, *suurus XL-i*, *punkt 4-s*, *joonis 2-l*, *tabel 3-st*. Tavakasutuses on levinud siiski lisandi muutmise (*vitamiinist D*).

Tähti ja sümboleid on tavaks vormistada ka nimetavalise eeslisandina, kirjutades selle järgneva sõnaga sidekriipsu abil kokku: *γ-teljele*, *D-vitamiinil*, *XL-suurust*, *B1-kategoorial*, *LR03-patareisid*.

Järjekorranumbreid saab märkida ka järgarvuga (järgarvsõna ühildub põhjaga, tegemist on täienditarindiga): *4. punktis*, *2. joonisel*, *3. tabelist*, *1994. aastast*, *2008.–2013. aastal*. Aastaarvude puhul lisatakse vajaduse

korral sõna *aasta* (või selle lühend *a*): *aprillis 2006 ~ 2006. a aprillis, Eesti 2016. aasta parimat toiduainet.*

Otsuste, määruste jms dokumentide ning dokumendi osade (paragrahv, lõige, punkt, alapunkt) järjekorranumbrit märgitakse põhiarvuga, millele eelneb lisandiks olev sõna, tähis, sümbol või lühend: *Tartu Linnavolikogu 8. mai 1995. aasta otsus nr 32. Käänatakse lisandiks olevaid sõnu (või lühendeid), mitte numbreid: paragrahvi 6 lõike 2 kohaselt, tollideklaratsiooni lahtris 21 märgitud andmed ei vasta rahandusministri 27. aprilli 2004. aasta määruse nr 99 § 4 nõuetele. Lisanditarinditest koosnevate täiendifraaside korral tuleb jälgida, et kõik viimase lisanditarindi ees olevad tarindid oleksid omastavas käändes: korralduse nr 20 punkti 3 järgi, seaduse § 6 lg 3 ap 5 alusel, paragrahvi 5 lõikest 6, § 37 lg 4 p-s 2.*

Mitme ainsusliku rinnastatud põhja korral on lisand mitmuses, kui rindliikmed on ühendatud sidesõnaga *ja*, komaga või mõttekriipsuga: *joonistel 5, 6 ja 8, paragrahvid 4–7, vastuolus seaduse §-dega 70 ja 71, fotod aastatest 1910–1955; ning ainsuses, kui rindliikmed on ühendatud sidesõnaga või: punktis 1 või 2, lk-l 25 või 26.*

Järgarvulise vormistuse korral on põhi ainsuses: 5., 6. ja 8. *joonist* (mitte *jooniseid*), 139. ja 140. *ruumis* (mitte *ruumides*), 8.–10. *peatükis* (mitte *peatükkides*), 2010.–2015. *aastal*.

OK